

А. В. Колодійчук,
к. е. н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЯК УМОВ ВПРОВАДЖЕННЯ ІКТ

A. Kolodiychuk,
Ph.D., Associate Professor, Uzhgorod Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economic University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCH OF ECONOMIC DEVELOPMENT PROCESSES AS CONDITIONS OF ICT IMPLEMENTATION

У статті охарактеризовано теоретичне підґрунтя дослідження процесів макроекономічного розвитку як умов впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в національне господарство. Зокрема, дано авторське визначення категорій "економічний розвиток" та "економічний ріст". Крім того, проаналізовано і узагальнено погляди різних вчених на суть економічного розвитку, а також виділено серед них загальні і спеціальні підходи. Автором визначено принципи успішного ІКТ-розвитку, а також запропоновано новий механізм впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в національну економіку, впровадження яких дозволило б перейти на макrorівні від існуючої майже два десятиліття декларативно-імітувальної системи управління інформатизацією в Україні до ринково-орієнтованої моделі управління ІКТ-розвитком, що забезпечило б подолання або суттєве обмеження комп'ютерного та інтернет-піратства, сприяло б росту валового внутрішнього продукту, збільшенню кількості робочих місць, зростанню обсягів бюджетних надходжень, покращенню інвестиційного клімату.

The article describes the theoretical basis for the study of processes of macroeconomic development as conditions of ICT implementation in national economy. In particular, given the author's definition of the categories of "economic development" and "economic growth". In addition, analyzed and summarized the views of various scholars on the essence of economic development and also allocated among them general and special approaches. The author defines the principles of successful ICT development, and also proposed a new mechanism for ICT implementation in the national economy, the introduction of which would go in Ukraine on the macro level from the existing nearly two decades declarative-imitation informatization management system to market-oriented management model of ICT development; this would provide overcoming or significant restriction of computer and Internet piracy, thus contributing to the growth of gross domestic product, increasing the number of workplaces, growth of volumes of budget revenues, improving the investment climate.

Ключові слова: економічний розвиток, економічне зростання, інформаційно-комунікаційні технології, умови, впровадження, національна економіка, валовий внутрішній продукт, циклічність.

Key words: economic development, economic growth, information and communication technologies, conditions, implementation, national economy, gross domestic product, cyclical.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для того, щоб ідентифікувати типи економічного розвитку, оцінити його темпи, виявити чинники впливу на нього, в тому числі і ризиків різного характеру, визначити порції суспільного відтворення, а також найбільш ефектив-

но адаптовувати галузі національної економіки до умов циклічності економічного розвитку, перш за все, необхідно окреслити існуючі в науковій економічній літературі науково-методологічні підходи до трактування категорії економічного розвитку, а також визначити найбільш придатний з них

для прикладного використання. Ми вважаємо, що ці підходи доцільно розділити на загальні та спеціальні. У загальних підходах тяжіють до суті економічного розвитку як суспільного явища, яке має конкретний набір причин і наслідків, а науковці-представники спеціальних підходів виражають суть економічного розвитку через ті чи інші соціально-економічні показники.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значна кількість вчених приділяла увагу дослідженню природи економічного розвитку, притому ця наукова проблема стала однією з ключових питань політичної економії (А. Сміт, Дж.М. Кейнс, Е. Гансен, Г. Мюрдаль, Дж. Робінсон, Р. Нурксе, А. Гіршман, Г. Зінгер, Й. Шумпетер, М. Туган-Барановський) та ряду суміжних наук (П. Бурдьє, Е. Дюркгейм, В. Соловйов, Г. Спенсер, П. Сорокін, О. Шпенглер та інші). Не залишалися осторонь, а навпаки, поглиблювали дослідження цього напрямку і представники більш сучасних економічних течій та наукових шкіл. Це концепція переходу до "самопідтримуючого" росту та теорія лінійних стадій В. Росстоу, неокласична теорія структурних трансформацій А. Льюїса, модель економічного росту Р. Харрода — Е. Домара, теорія "великого поштовху" П. Розенштейна-Родана, модель екзогенного економічного росту Р. Солоу, модель ендегенного зростання П. Ромера, модель Рамсея-Касса-Купманса, модель збалансованого набору інвестицій Мерфі-Шляйфера-Вішні, модель з двома дефіцитами М. Бруно та Х. Ченері тощо. Цією проблематикою займаються і сучасні українські та зарубіжні науковці: Л. Баластрик, Р. Барро, В. Гальперін, О. Гош, Н. Гражевська, С. Дорогунцов, Т. Егерсон, Г. Клишко, Ф. Ларрен, М. Маковецький, Є. Панченко, Дж. Сакс, А. Сидорович, С. Тарасова, Е. Хелпман, Ю. Шараяв та ін. Проте на сьогодні не існує єдиного уніфікованого погляду на сутність економічного розвитку та економічного росту і, крім того, питання макроекономічного розвитку як умов впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в національну економіку залишається недостатньо дослідженим.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення та узагальнення підходів до визначення категорії економічного розвитку, а також побудова теоретично-методологічного підґрунтя дослідження процесів економічного розвитку як умов впровадження ІКТ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "розвиток" у семантичному плані не має єдиного значення. У тлумачному словнику української мови розвиток означає процес виникнення або підсилення чого-небудь, процес зміцнення або зростання чогось, процес вдосконалення або покращення чого-небудь, процес інтенсифікації, і, процес зміни якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [3, с. 404]. У цьому ж словнику під зростанням розуміють синонім слів "розвиток" та "посилення" [3, с. 157] і він означає збільшення в розмірі, числі.

Категорії "економічний розвиток" та "економічне зростання" також не мають однозначного трактування в економічній літературі. Варто розпочати з того, що поняття економічного розвитку тісно переплітається з терміном "економічний ріст", яке означає у багатьох літературних джерелах кількісні зростання параметрів функціонування економічної системи. У свою чергу, економічний розвиток полягає у наявності позитивних якісних змін в економічному житті суспільства, підвищенні його загального рівня. Якщо розвиток національної економіки виступають як умови розгортання досліджуваних соціально-економічних явищ та про-

цесів, то в даному контексті слід розглядати економічний ріст як конкретну форму прояву економічного розвитку. Крім того, як правило, будь-які якісні зміни є результатом кількісних або піддаються певній оцінці. Таким чином, економічний розвиток буде розглядатися не як абстрактна категорія, котрою іменують певні суспільні трансформації економічного характеру і яку занадто складно комплексно виміряти, а конкретний набір макроекономічних умов. В такому разі, на наш погляд, усувається достатньо поширене хибне уявлення, за яким економічний ріст і економічний розвиток — відірвані і незалежні один від одного поняття. Наприклад, достатньо навести ефемерну тезу, яка побутувала в економічній політиці в Україні, згідно з якою рівень економічного розвитку повинен спрямовуватися на рівень країн ЄС, а економічний ріст при цьому просто нівелюється. Можна також стверджувати, що, по суті, економічний розвиток — якісний результат економічного росту, його наслідок. Економічний розвиток неможливий, якщо йому не передуює економічний ріст. Варто також зауважити, що навіть, якщо і мають місце певні локальні інновації чи організаційні удосконалення, останні є розвитком лише тоді, коли вони приносять позитивний кінцевий результат у вигляді росту виробництва і споживання.

Враховуючи сказане вище, відзначимо, що загальні підходи до означення поняття економічного розвитку спрямовані на пошук саме цих якісних змін, а у спеціальних підходах зорієнтовані на згаданих вище кількісних змінах.

Починаючи з історичних витоків економічних вчень і до сьогодення було запропоновано різноманітні теорії, концепції і парадигми економічного розвитку та економічного росту, які з різних куточків зору розкривають природу даних соціально-економічних категорій. Класик економічної науки Й. Шумпетер у своїй головній праці [8] представляє інноваційно-підприємницький підхід осмислення природи економічного розвитку. Згідно з цим підходом визначальними факторами економічного розвитку є передусім продуктивні та управлінські інновації, а також підприємницька ініціатива. В той же час результат — зростання кількості вироблених товарів і послуг та обсягів їхнього споживання — австрійський вчений іменує економічним ростом. Крім того, Шумпетер вперше в економічній теорії описав інтенсивний тип економічного зростання.

Загальні підходи до тлумачення суті економічного розвитку включають абсолютно-критеріальний, відносно-критеріальний та якісно-критеріальний підходи. Обов'язково слід зазначити, що в літературі перші два підходи стосуються в основному економічного росту. Зокрема, в рамках абсолютно-критеріального підходу економічний розвиток вбачається у зростанні валового внутрішнього продукту, валового національного продукту, валового національного доходу, покращенні показників платіжного балансу країни (зокрема її чистих активів, величини золотовалютних резервів), що дає позитивний якісний економічний ефект у довготривалому періоді. Так, на думку П.Ю. Буряка, економічне зростання — це "збільшення реального ВВП у довгостроковому періоді, зміцнення економічної могутності країни" [5, с. 45]. На наш погляд, все-таки ріст валового внутрішнього продукту в короткостроковому періоді вже можна вважати економічним ростом, а в довгостроковому проміжку часу, коли присутні певні якісні зміни, мова повинна йти про економічний розвиток.

Відносно-критеріальний підхід полягає в ототоженні економічного розвитку зі збільшенням валового внутрішнього продукту на душу населення, середньодушового доходу, величин споживання і заощадження на душу населення, обсягів інвестицій на одну особу, що супроводжується якісними змінами у довгостроковому періоді.

Комбінацію двох вищезазначених підходів пропонує В.Д. Базилевич, який зазначає, що економічне зростання

можна розглядати "як поступальний приріст реального ВВП, ВВП чи національного доходу за рахунок збільшення обсягів використовуваних ресурсів або їх ефективнішого використання без порушення рівноваги у короткострокових періодах; а також як реальний приріст ВВП (ВНП чи НД) на одну особу" [2, с. 465].

Третій підхід (якісно-критеріальний) враховує всі можливі якісні позитивні зміни, серед яких співвідношення галузей економіки, оцінка їхньої високотехнологічності, рівень освіти, інформатизації, охорони здоров'я, екологічності виробництва, розвиток інфраструктури — соціальної, фінансової, інноваційної, транспортної, виробничої, інженерної, логістичної тощо.

Спеціальні підходи до визначення змісту економічного розвитку сконцентровані на ідентифікації тих чи інших особливостей економічного розвитку як соціально-економічної категорії. До них належить згаданий вище інноваційно-підприємницький підхід, а також якісно-трансформаційний, економіко-потенціальний, соціально-якісний, реформаційний, циклічний, соціально-процесний та соціально-синергетичний.

Якісно-трансформаційне бачення економічного розвитку означає перехід макроекономічної системи від одного етапу до іншого, перетворення її у нову якість, при якій має місце зростання виробництва існуючих товарів та послуг, а також налагоджується продукування нових товарів і послуг завдяки інноваційним технологіям. За економіко-потенціальним підходом економічний розвиток сприймають через призму його можливостей (тобто економічної здатності) успішно та ефективно вирішувати поставлений перед державним механізмом комплекс соціальних, економічних, політичних, екологічних проблем. Зміст соціально-якісного трактування економічного розвитку виражається у досягненні нового рівня якості життя, підвищення загального рівня добробуту населення, соціальних стандартів тощо. Згідно з положеннями реформаційного підходу економічний розвиток слід розуміти як результат ефективного проведення комплексу глибоких комплексних соціально-економічних реформ у різних сферах господарського життя суспільства. Саме такий підхід яскраво виражений у праці [6]. Представники циклічного підходу вбачають закономірність економічного розвитку у його циклічності, яка у свою чергу тісно пов'язана з НТП, інноваціями та торговельно-економічною експансією на зовнішніх ринках. Відповідно до соціально-синергетичного підходу, який має в певній мірі філософське забарвлення, дещо нагадує циклічний підхід, проте в даному випадку фігурують не економічними циклами, а почерговою зміною революційного та еволюційного шляхів розвитку.

У рамках соціально-процесного підходу дотримуються думки, що економічний розвиток — це тривалий процес підвищення рівня життя населення завдяки росту доходів на душу населення (тобто економічного росту). Цей підхід розвинутий у Словнику сучасної економічної теорії Макмілана, у якому зазначається [7, с. 144], що зазвичай цей процес досягається розвитком індустріалізації з меншим опором на сільськогосподарський сектор економіки.

На нашу думку, суть категорії економічного розвитку потрібно розглядати у двох аспектах: теоретичному та прикладному. У теоретичному плані економічний розвиток ми визначаємо як покращення макроекономічних індикаторів стану національної економіки в середньостроковому та довгостроковому періодах, в першу чергу життєвого рівня населення. В той же час прикладне трактування економічного розвитку виглядає наступним чином: це одночасне збільшення середньодушового ВВП, показників соціального рівня життя населення та активізація інноваційної й науково-технічної діяльності з обов'язковим впровадженням їхніх здобутків в галузі національного господарства.

Варто також зауважити, що економічний ріст — це обов'язкова передумова економічного розвитку, один з ключових його елементів; зростання обсягів національного виробництва на душу населення.

Економічний розвиток може виступати передумовою широкого впровадження ІКТ в національній економіці, може виступати і наслідком. Проте нас цікавить макроекономічний розвиток в якості умов впровадження ІКТ.

В умовах упровадження інформаційно-комунікаційних технологій значення економічного розвитку та економічного росту значно актуалізується. Господарська практика та ІТ-розвиток демонструють, що в Україні у сучасних умовах на перший план в процесах інформатизації виходять фінансові питання. Такий підхід не враховує усю різноманітність ризиків впровадження ІКТ. Як правило, державний механізм намагається долати лише наслідки негативних впливів такого роду ризиків, що, звичайно, не завжди ефективно. Ризики ІКТ, на наш погляд, повинні бути центральним питанням усіх процесів інформатизації. У зв'язку з цим, нами пропонується вибудувати механізм впровадження ІКТ в галузі національного господарства, який наводиться на рисунку 1. Цей механізм наділений рядом переваг, серед яких слід виділити в першу чергу такі: 1) врахування ризиків інтрузії ІКТ; 2) вибудовування розвинутих ринкових відносин у сфері ІТ (з ініціативи держави, а не лише поодиноких вітчизняних чи зарубіжних компаній); 3) ефективне державне регулювання інформатизації в Україні; 4) побудову механізму ризик-менеджменту в ІКТ-галузі на макrorівні; 5) даний механізм передбачає активізацію інноваційної та цільової науково-технічної діяльності, що в перспективі дасть змогу перейти до створення власної ІКТ-продукції (апаратного та програмного забезпечення, а також комунікаційних засобів).

Ми вважаємо, що будь-який успішний ІКТ-розвиток та ефективне впровадження його результатів у національну економіку, повинні ґрунтуватися на низці наступних принципів:

- соціально-інноваційного апвелінгу, тобто якнайширшого залучення ІТ-спеціалістів, науковців, практиків господарювання до різних ланок виробничого ланцюга по виробництву ІТ-продукції та впровадження ІКТ;
- широкого використання схем ІКТ-шорткатів (ІКТ-вікон) та їх транспарентності;
- ефективності (макро-, мікроекономічної, соціальної) та інноваційності;
- інших принципів, серед яких: дискретність та модульність, системність, адаптивність, полігалузевість спеціалізованість, інтерактивність, масовість (краудфандинг, Інтернет), інформаційна безпечність (для нівеляції ІКТ-ризиків), транспарентність (широкі кола інвесторів, зацікавленої громадськості), механізмів державно-приватного партнерства задля глибокої інформатизації суспільства і зростання рівня інформаційної культури в ньому, принцип гуманності (гуманізму), сумісність з глобалізаційними процесами, орієнтованість на споживача ІТ-продукції та ІТ-послуг, прогностичність.

На наше переконання, керуючись цими принципами та впроваджуючи такий механізм, можна було б перейти від існуючої майже два десятиліття (з кінця 90-х рр. попереднього століття) декларативно-імітувальної системи управління інформатизацією в Україні до ринково-орієнтованої моделі управління ІКТ-розвитком. В свою чергу, це забезпечило б подолання або суттєве обмеження комп'ютерного та інтернет-піратства, що, в підсумку, сприяло б росту ВВП, збільшення кількості робочих місць, зростання обсягів бюджетних надходжень, покращення інвестиційного клімату тощо. Крім того, у сучасному світі на роль повноцінного фактора виробництва, поряд з землею,

Теорії і концепції ризиків впровадження ІКТ в національній економіці

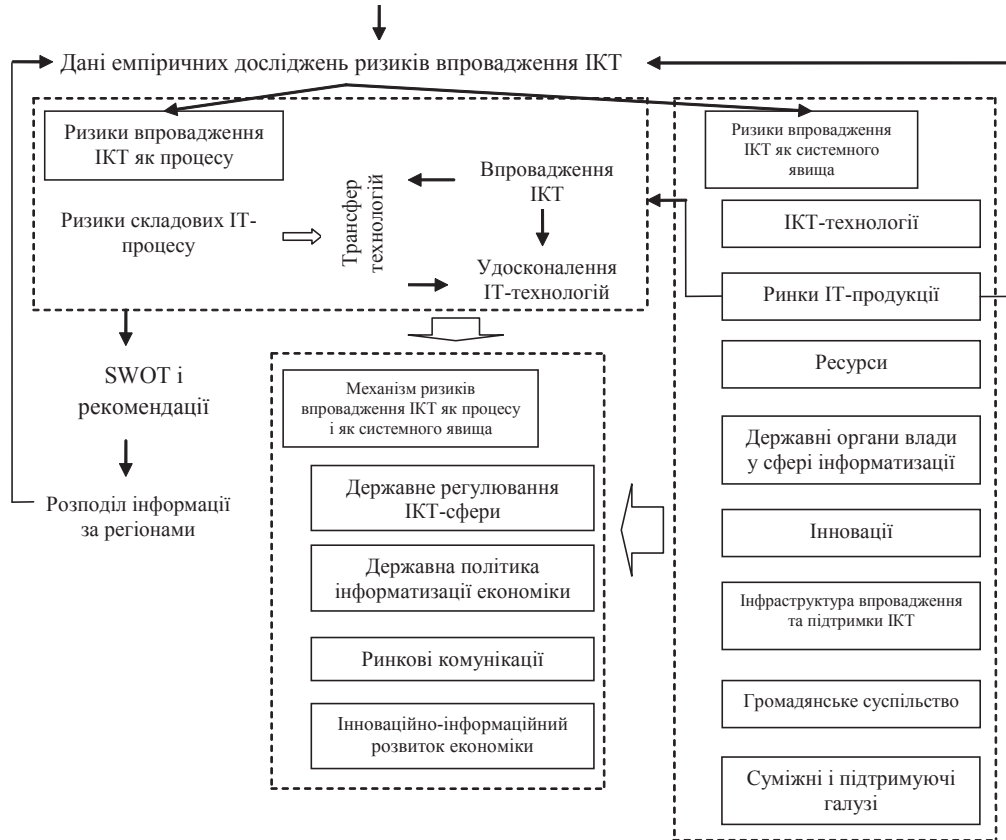

Рис. 1. Механізм впровадження ІКТ в умовах розвитку національної економіки

Складено автором.

капіталом, робочою силою і підприємницьким хистом, претендує інформація. Так, С.Ф. Лазарева підсумовує, що "завдяки сучасним ІТ інформація стає більш важливою складовою виробничого процесу, ніж традиційні компоненти — природні ресурси, праця і капітал" [4, с. 17]. Тому, справжній ІКТ-розвиток — безумовно один з рушіїв економічного розвитку, сучасний фактор інтенсифікації виробництва.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, "економічний ріст" і "економічний розвиток" — це тісно переплетені, а не незалежні між собою економічні категорії, і якщо розвиток виступає умовами певних видів економічної діяльності, то ріст — конкретна форма прояву розвитку. Крім того, позиціонування економічного розвитку як елемента економічної динаміки дозволило нам виділити загальні та спеціальні підходи до розуміння його сутності. Кожна з цих груп включає свої специфічні підходи, які з різносторонніх точок зору розглядають природу економічного розвитку.

Література:

1. Барро Р. Экономический рост / Р. Барро, Х. Сала-и-Мартин. — М.: Бинон, 2010. — 822 с.
2. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2006. — 631 с.
3. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. — Харків: Фоліо, 2002. — 540 с.
4. Лазарева С.Ф. Економіка та організація інформаційного бізнесу: навч. посібник / С.Ф. Лазарева. — К.: КНЕУ, 2002. — 667 с.
5. Макроекономіка: навч. посібник / наук. ред. П.Ю. Буряк, О.В. Стефанишин, Л.Л. Цимбал, У.Д. Балагурак та ін. — Львів: ІНТЕРЕКО, 2001. — 448 с.

6. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики: учебное пособие / Р.М. Нуреев. — М.: Инфра-М, 2008. — 368 с.
7. Словарь современной экономической теории Макмиллана. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 608 с.
8. Шумпетер И. Теория экономического развития / И. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 321 с.

References:

1. Barro, Robert J. & Sala-i-Martin, Xavier (2010), Ekonomicheskiy rost [Economic Growth]. Moscow: Binon. 822 p.
2. Bazylevych, V. D. (Ed.) (2006), Ekonomichna teoriya: Politekonomiya [Economic Theory: Political Economy] (Textbook). Kyiv: Knowledge. 631 p.
3. Ivchenko, A. A. (2002), Tlumachnyy slovnyk ukrayinskoyi movy [Explanatory Dictionary of Ukrainian Language]. Kharkiv: Folio, 540 p.
4. Lazaryeva, S. F. (2002), Ekonomika ta orhanizatsiya informatsiynoho biznesu [Economics and organization of information business] (Teach. manual). Kyiv: Kyiv National Economic University, 667 p.
5. Buryak, P. Yu. Stefanyshyn, O. V. Tsymbal, L. L. Bala-hurak, U. D., & et. al. (2001), Makroekonomika [Macroeconomics] (Teach. manual). Lviv: INTERECO. 448 p.
6. Nureyev, R. M. (2008), Ekonomika razvitiya: modeli stanovleniya rynochnoy ekonomiki [Development economics: models of market economy formation] (Textbook). Moscow: INFRA-M. 368 p.
7. Slovar' sovremennoy ekonomicheskoy teorii Makmillana [Macmillan dictionary of modern economics]. (1997). Moscow: INFRA-M. 608 p.
8. Schumpeter, Joseph. (1982), Theory of Economic Development. Moscow: Progress. 321 p.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2015 р.